

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԵՐԵՍՈՒՆԵՒԻ ՄԻԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱՅ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ 8 ՄԱՅ 1871

ԹԻՒ 909

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Խաղաղութիւնը կատարելապէս հաստատուեցաւ 'ի մէջ Գերմանիոյ և Գաղղիոյ, ըստորում վճռական հաշտութեան գաղափարը՝ որուն քանի մը պայմանաց նկատմամբ զժողովութիւններ ելած էին, արդէն ստուարագրեցաւ Ֆրանքֆորթի մէջ, ուր մօսիւ ժիւղֆրաւը և մօսիւ ար Պրսմարք իշխանը գնացին այս կարևոր խնդրոյն վախճան մի տալու համար:

Մինչդեռ վերստին կառավարութիւնը մէկ կողմէն հաշտութեան գաղափարը կը ստորագրէ օտար տէրութեան մը հետ, միւս կողմէն զինուորական մեծամեծ պատրաստութիւններ կը արեւելէ փարիզի ապստամբաց վերայ ահապին զօրութեամբ յարձակելու և որոշիչ յաղթութեամբ մի վախճան տալու համազային արիւնհասէր պատերազմին, որ Գաղղիոյ կենսական զօրութիւնները ջնջելու և անոր համարումը ու պատիւը նուազեցնելու վերայ է Նաթուրիոյ առջև: 'Կորագոյն լրոյն նայելով՝ Գաղղիոյ օրինաւոր կառավարութիւնը՝ որուն նախագահն է մօսիւ իւրիւր, պիտի չուշանայ զսպելու փարիզի ապստամբները, որոնք ապստամբիլը ու հասարակապետութիւնը պաշտպանելու պատրուակաւ ամեն կերպ անիրաւութիւններ ու բռնութիւններ 'ի գործ կը դնեն, որով թէ՛ զհասարակապետութիւնը և թէ՛ ազատութիւնը պտելի կընեն պարկեշտ և ողջաւոր միտ ժողովրդոց առջև: Տնոր Լստուածս որ իրաց այս ամենաճախորդ վիճակը վերջանար շուտով և զժառնգ 'Գաղղիան իւր անդորրութիւնը գտնելով՝ սկսեւ աշխատիլ իւր ցաւալի վերայը դարման տանել բարեկարգութեամբ, աշխատութեամբ և ընկերական ուղիղ սկզբանց հետեւելով, յորոյ մեծագէտ հեռացեալ կը տեսնեմք փարիզի ապստամբաց զլեւադրները:

Լոյնինչ ձախորդութիւնը կը տրիւր Գաղղիոյ վերայ, որուն տկարութիւնը ոչնչաւա մնասկար ներգործութիւն կը պատճառէ Լոյնիոյ ազդեցութեանը, անդին 'Գերմանիոյ Վիլլիմ կայսրը՝ իւր անակնունչէն մեծ յաղթութեամբ փառաւորեալ, կը պարտաստուի տեսակցութիւն մի ընել Ռուսիոյ և Աստրիոյ կայսրերաց

հետ 'ի Քարլսպատ քաղաքն Աստրիոյ, ուր առողջարար ջերմութիւններ կան: Ստոյգ է թէ 'Գերմանիոյ կայսրն և կայսրուհին՝ ըստ խորհրդոյ բժշկաց 'ի նոյն ջերմութիւնները մանկ լու պիտի երթան առաջիկայ Յուլիոյ առջի օրերը, և Աստրիոյ կայսրը՝ հիւրասիրութեան օրէնքէն պարտաւորեալ պէտք է որ այցելութեան երթայ 'Կոյնի կայսերական վեհափառութեանց, նմա նապէս յայտնի է թէ Ռուսաց օգոստոսփառ կայսրը արդէն որոշած էր ճանապարհորդութիւն մի ընելու 'ի Գերմանիա, հետեւաբար այս տեսակցութեան մէջ ըստ երևութիւն քաղաքային խնդիր մի չտեսնուի. սակայն որովհետեւ վեհապետները չեն կրնար ապարդիւն թողուլ տեսակցութեան այսպիսի բարեպաշտ հաւիթ մը, ուստի կենցաղապէս անձանց դասը այժմէն զբաղեալ է յիշեալ կայսերաց խորհրդակցութեան վերայ. յորում անտարակոյս քաղաքային կարևոր խնդիրներ պիտի յուզուին, նոր համաձայնութիւններ պիտի հաստատուին թէ՛ նոր դաշնակցութիւններ չբլլան, և ուրիշ տնօրէնութիւններ պիտի կարգադրուին, զորո ժամանակը պիտի յայտնէ մեզ:

Լոյնիոյն որուն զլեւադր պաշտօնատարաց հեռաւոր կենցաղապետութիւնը և խոհեմութիւնը յայտնի է ամենուրեք, Լոյնիոյն կը տեսնուի թաւաճանաչեալ պիտի չմնայ և անշուշտ քաղաքային համաձայնութիւն մի պիտի հաստատէ 'Գերմանիոյ կայսրութեան հետ թէ՛ տակաւին չէ հաստատած. ինչո՞ւ վառնիլ բարի է դաշնակցի կամ համաձայն ըլլալ հզօրացունին հետ. ինչպէս մի և նոյն նպատակաւ Աստրիան ևս, որուն միտքէն թէպէտ տակաւին ջնջուած պիտի չըլլայ Ստոյլայի պարտութեան յիշատակը, բայց և այնպէս կը փափաքի և հարկ կը համարի բարի դրացիութեան պայմանները հաստատուն պահել 'Գերմանիոյ հետ:

Լոյնիոյն հզօրացուն վեհապետաց մէջ տեսնուած քաղաքային այս համաձայնութիւնը և բարեկամութիւնը, որուն իմաստուն կենցաղապետութեամբ մասնակից եղած է օսմանեան մեծագոր կայսրութիւնը իւր բարի դրացիութեամբը Ռուսիոյ հետ, քաղաքային այս հա-

մաձայնութիւնը, կը տեսնուի, անտարակոյս երաշխաւորութիւն մըն է աշխարհիս խաղաղութեան երկար տարիներ հաստատուն մնալուն. մանաւանդ որ պատերազմ զրգոյնելու և պատերազմի պատճառ ըլլալու դառն և ցաւալի հետեւութիւնները տեսնուեցան, և անոնց յիշատակը չլրնար շուտով ջնջուիլ ժողովրդոց և կառավարութեանց միտքէն:

'Գաղղիոյ օրագրաց շատերը կը դադարաւորն Լոյնիոյն կառավարութեան դէմ, որ չաշխատեցաւ արդիւնելու զպատերազմ որ այնքան ազե տալի եղաւ իրենց համար, և եթէ անկարելի էր արդիւնել զպատերազմը, զո՞նք կը պարտաւորէր, կը տեսնուի, պաշտպանողական նիշակակցութիւն մի հաստատել Աստրիոյ հետ: Գաղղիական օրագրիւնները՝ որոնք լի վստահութեամբ իրենց վերայ, ուրիշ լեզու կը բանեցնէին պատերազմը սկսելէն յառաջ, իրաւունք չունին կարծեմք, դադարեալու Լոյնիոյ կառավարութեան դէմ, որ իւր երկրին մնաստմը չէր կրնար օգնութիւն ընել Գաղղիոյ, ինչպէս նաև Աստրիան չէր կրնար նիշակակցի ըլլալով Լոյնիոյ հետ ընդդէմ Ռուսիոյ, նոր փորձանք մի բերել 'ի զլուխ իւր և ինչո՞ւ. օգնելու համար Գաղղիոյ՝ որ խաղաղ հետ նիշակակցելով իւր ձեռքէն յափշտակեց զլոյսաւորան: Ինչպէս կը տեսնուի, Լոյնիոյ կառավարութեան դէմ եղած յիշեալ դաշնադաշնները բոլորովին անհիմն են և Սեմին Ռուսիանիոյ կենցաղապէս պաշտօնատարները պարտին ուրախ լինել որ յաջողեցան՝ իրենց խոհեմ ընթացքով, սահմանափակ ընել պատերազմի հրդեհը 'Գերմանիոյ և Գաղղիոյ մէջ:

Չվեցցերի հասարակապետութեան ու Գերմանիոյ կայսրութեան մէջ ևս քաղաքային համաձայնութիւն և նոր բարեկամութիւն մի կը տեսնուի. վասնզի կը հաստատեն թէ յետ այսորիկ օտար տէրութեանց այնքաղաց մէջ, ուր Չվեցցերի հասարակապետութեան կողմանէ ներկայացուցիչ մը չկայ, այս տէրութեան հպատակները՝ Գերմանիոյ հիւպատոսներէն պիտի պաշտպանուին 'ի պահանջել հարկին:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ՍՈՒՐԲ ՏԵՂԵՍՅ ԽՆԴԻՐԸ

(Շարունակութիւն:)(1)

Հետեւ օրը 'ի 26 Օգոստոսի եղած նիստին մէջ, թէպէտ Զայոց Ս. Պատրիարքին ներկայութիւնը կարևորութիւն մի չունէր, սակայն կանչուած լինելուն՝ փաթաղաւ երթալ: Խնդիրն էր յատկապէս վրայ 'ի մէջ Յունաց և Լատինաց մեծաւորին, որովհետեւ երկու կողմէն ալ կը պնդէր հաստատուել թէ՛ իւրեան կը պատկանէ յատկապէս, նախապատու լինելու թէ՛ կառավարութեան ժողովոյ մէջ և թէ՛ հանրապետութիւններ ստորագրելու: Խնդիրն ինչպէս յայտնի է, փառափրոթութեան վրայ կայացեալ էր, որուն երբէք հետամուտ եղած չէ հայկական կղերք. փառափրոթ սրբազան Պատրիարքը միայն ունենդիր էր այն նիստին մէջ, բայց երբ սաստկացաւ խնդիրը՝ ըսաւ Ս. Պատրիարքը փնտմ. Վաղի փառային. «Եթեմա՞մ, այս դատը շատ զիւրութեամբ կընայ լուծուիլ, եթէ կընեմք, ըսեմ: Քանի որ այս մեր եղբայրները այսօր կը հակադրուին և կը պնդեն և երբէք զիջում չեն ցուցներ, և չեն ուզեր համադրուիլ հրաման ըրէք որ Զայոց Պատրիարքին փոխանորդը նոյն թող կնքէ, և այսպէսով խնդիրն կը լուծուի խնդիրը»:

Այս խօսքը թէպէտ զուարճարարութիւն մի էր, սեւ կերպով իւր համարումը թիւն մի ևս ունէր իր մէջը, քանի որ մեր բարեկամ տէրութեան հարազատ հպատակն էմք: Եւ այս խնդրոյն լուծումը տալու համար կանչեցին նախ Լատինաց կողմէն եկած կարգաւորը յատանին

սենեակ մի, և անոր դուռն ելնելէն յետոյ Յունաց Պատրիարքը կանչեցին նոյն սենեակը դարձեալ առանձին, և տալ լուծում մը գտնելու համար հարկ եղաւ քննել թէ՛ Պապականութեան երկրին մէջ ո՞ր աղբը կամ հասարակութիւնը յառաջ է բնակութեամբ բան զլինան. ուստի ժողովն լուծուեցաւ առանց ինչ որոշման:

Հետեւ օրը մինչդեռ Ս. Պատրիարք Պ. Հիւպատոսին բարի գալուստը շնորհաւորելու համար երթալու կը պատրաստուէր, կանխեաց նորա կողմէն լրտեր մը թէ՛ Պ. Հիւպատոսը ձեր տեսութեան գալու է, և՞ որ կրնար զնա ընդունիլ:

«Այս մենք պատրաստուած էինք իրեն գալու, ըսաց սրբազան Պատրիարքը, բայց քանի որ ինքը մեզմէն կանուխ չարձեցաւ, պարտաւոր եմք զինքն ընդունելու ամենայն սիրով. երբ և կամ, կրնայ գալ»:

Եւ ահա Պ. Հիւպատոսն իւր և տեղոյն հիւպատոսարանի թարգման հաննա Պատրիարքի հետ եկաւ. և զինի քաղաքավարական խօսքերու և տեսակցութեան, անմիջապէս խնդիրն քաջաւ սուրբ Յակովբայ ներկայ խնդիրն, թէ՛ սրագոյն Պատրիարքն չուզէր առաջին անգամ տեսակցութեան եկողի մը հետ նոյն խնդիրը յուշել, այլ մէկ մի որ ինքն չէր խնդիրը բարդ, երկրորդ՝ բարեպաշտեհ տեսիլն և առանձին ժամանակն ևս չկրնային համար՝ սիրաւ նոյն խնդրոյն վրայ խօսիլ:

Պ. Հիւպատոսը դարձեալ կոկնեց իւր խաղաղասիրական միջամտութիւնը, ըսելով թէ՛ «Երբէք ձեր իրաւունց ալ զրկողութիւն չեմ ու գեր, միայն թէ մեր խնդրոյն զիջում ընէք և Լատինք դարձեալ սկսին դալ ըստ սովորութեան տարին մի անգամ պատարագելու 'ի Ս. Յակովբ. ևս անոնց պատուէր կուտամ երբէք նորանոր բաներ չսահմանելու»:

Ս. Պատրիարքն երկրորդ նստին մէջ ըսած խօսքերը զրկելի միւս անգամ ևս կրնայ առաւել ընդարձակ պալտաղայնելով, և զանոնք հաննա Պատրիարքի վերադարձումը հաստատեց, ըստորում սոյն թարգմանն էր երբեմն իւրեւ միջնորդ ծառայողն իւր և Լատին տը Պարբեր հիւպատոսին մէջ, ինչպէս վերը տեսանք:

Կառավարութիւն Պ. Հիւպատոսը արդէն համոզուած էր սրբազան Պատրիարքի խօսքերուն ճշմարտութեամբ. որ դուրսէն լուծներուն հետ կը համաձայնէր. բայց միւս անգամայն կաշխատէր որ համոզուով զիւրացնէ Լատինայ՝ պատարագելու խնդիրը:

«Պ. Հիւպատոս, ըսաւ սրբազան Պատրիարքը, դուք կուզէք իմ վերաբերեալ սիրտս բժշկել, և երանք եղած անցած է ըսելով՝ իմ ցաւերս ինձ մոռցնել տալ, այս խի՞ ճշմարիտ քրիստոնէի գործ է. բայց եթէ վերաբերեալ մէկ սիրտ ըլլար, շատ զիւրին էր ձեզ ո՞ր և է կերպիւ զայն բժշկել: Այո՛, այսօր ձեր աչքին զիւրաց մէկ սիրտ միայն կը գտնէք, այսինքն իմ սիրտս որ ձեր յարգութեան հետ կը խօսի. բայց զիւրաց ըլլար որ այն սիրտը մէկ չէ, այն սրտին հետ հաղորդակցութիւն ունի չորս միլիոն Զայոց աղբիւն զաւակաց սիրտը, դուք անոնց ո՞ր մէկը բժշկել պիտի կարողանար, մանաւանդ թէ վերք մէկ չէ: Դուք կը կարծէք թէ, միայն սուրբ Յակովբայ խնդիրն է, որ կը յուզուի. քա՛ւ լիցի, անկէ աւելի հին, անկէ աւելի ստիպողական, և անկէ աւելի բռնաբարեալ իրաւունքներ ունիմ, զորս մի ըստ միջոց պատմելու համար օրերու կը կարողանա»:

«Սրբաբար ինչ իրաւունքներ են, ըսաւ Պ. Հիւպատոս, որ, ձեր ըստմենքը, որոնք բռնաբարեալ կանուանէք. կարելի է՞ որ զանոնք պատմէք, կամ անոնց վրայ ինձ լիովին տեղեկութիւն տաք՝ որ ես ալ զիւրացմ թէ ինչ է»:

(1) Տես լրագրոյն 902, 903, 904, 906 և 907 թիւերը:

1) . Սինդիկատային օրինակներ որոշումը թող խրատ
ըլլայ անհնազանդ և մոլի քահանայից ր որք գծաբաշ
դարար պակաս չեն ամեն տեղ :

— «Արևածք, կրտե Սահման, թէ Բեքայի հրկիզեալ
ազգայնաց օգնութեան համար Բեքայի քաղաքի բնակող
ազգայինք ալ քանի մը հարիւր մանկթի չափ հանդա
նակութիւն ըրած են՝ Կ . Պօլսոյ 1) . Պատրիարքին
ընկերու խորհրդով » :

— Հետեւեալ ոտանաւորը կը հրատարակեմք ըստ
խնդրոյ հայրենասէր բարեպաշտ անձի մը՝ որ յու
ղարկած է մեզ զայն :

Ի վերայ գեղջ Աշտարակայ :

Աշտարակ է ինձ հրաշալի ,

ուր Քառասն գետակ խոխոյն .

յոյր 'ի կարկալ քաղցրածայն

զարթնու բնութիւն եղական :

Բարեհամ է անդ ջուրը վտակ ,

բարեչէն այդիք կարգաւ կարգ .

բոյսը , տունիք է ծառք ծաղկազարդ

անոյ խնկեն զմանիշակ :

Եւ ինչ էմ հանուրը սիրալի ,

ուր գարուն անտիւսիւր ժպտի .

սոխակ թեւ է ընդ աստրակ :

Ճոխ գայլայլեն ներթաշնակ :

Լուսածաղ լուսին ոսկեհոտ ,

լուսապերճ աստեղք շրջափլուտ :

անդ հով ու զով գիշերեն ,

բնութիւն համակ զմայլեն :

Սահմանի Լեփեթար օրագրիւր՝ Կ . Պօլսոյ ազգային
ընդհանուր ժողովոյն քանակորդ երկրորդ նիստին
վրայօք տեղեկութիւններ տալու ժամանակը հետեւեա
լը կը յաւելցնէ , որ խիստ գայթակղական դէպք մըն է :

« Եւ խորդ նիստին մէջ ազգային Սահմանագրու
թեան վերաբնութիւնը , ծրագրին թէ եղած Սահ
մանագրութեան վրայ ընելու համար ժողովէն քու
ուղուած ատեն Խոսիտեան էֆենտին (որ ժողովոյն
առաջին ատենագրիւն է) , ըսեր է թէ՝ ինչպէս 21
երորդ նիստի ատենագրութեան մէջ զորուած է : « Եւ
կամաւեմ քուէ տալու » : « Եւ աս Լեփեթարի վարդա
պետին այս մասին տուած մէկ պատասխանին դէմ
խօսելով՝ դարձեալ Խոսիտեան էֆենտին ըսեր է
թէ՝ « Եւ յաջափ չամաշտաց մէջ մէկ ամաշտը ալ աւե
լորդ է » : « Եւ զողովականներէն շատերը ըսին թէ Խո
սիտեան էֆենտին այդպիսի խօսք մը չարտասանեց
ոմանք ալ ըսաւ ըսին . բայց որովհետեւ Խոսիտեան
էֆենտին առ երեսփոխան ըրած այդ անարդական
խօսքը իւր ստորագրութեամբ վաւերացուցած է , հե
տեւ » :

այլ է հիմա մերն ու Յունացի :

« Բայց Պ . Հիւպատոս , գուցէ դուք չէք գիտեր թէ
Լատինաց այս երկու դուռը հակառակ իրաւանց բաժնա
նուն բուն նպատակն ինչ է . զոր կը պարտաւորւիմ ձեզ
բացատրելու՝ ըսելով , ցոյց տուաւ սրբազան Պատրիար
քը նոյն յատակագծի վրայ Լատինաց գերիզմանատան
կից եղած Հայոց պարտիզին այն կտորը , որուն Լատինք
տիրապետել կուզեն յանդիմանի , և որոյ ընդարձակու
թիւնն 750 կանգուն է . եթէ այս կտորը այսօր Լատինաց
թողութիւն , իսկոյն նոյն երկու դռներն ալ կը դրոյն ըսաւ .
բայց խաբուելով զատ վատաբերելու եւ չեմ կրնար ընդու
նիլ , և ոչ ալ իմ ազգիս արդար սեպականութիւնն յա
նդիմանի Լատինաց տալ . այլ կաշխատում՝ կըստասեմ
ժամանակին , օր մը չէ՝ օր մը հարկաւ և գուցէ մօտ ժա
մանակներս այս արդար իրաւանցս տէր պիտի ըլլամ տ
ուանց նոյն պարտիզին յիշեալ կտորը Լատինաց տալու ,
քանի որ իմ իրաւանցս բռնաբարութեան ձայնը իմ
խնամաւորութեամբ տակնը հասնելով հաճեցաւ
վսեմա . Վ ալի փաշան և Միւնիսթէրին այս գործն
բուն քննութեանը խրկել յատուկ պաշտօնով , քանի որ
բոլոր աշխարհ տարածեցաւ այս իմ բռնաբարեալ իրա
ւանցս ձայնը . « զրկեալն 'ի ձէնջ աղաղակ » . որով 'ի հար
կէ անմղեն իւր սեպական իրաւանց տէր , իսկ զրկողն՝
բոլոր աշխարհի դիտողութեան ենթակայ պիտի ըլլան :

« Արդեօք կարողացայ , Պ . Հիւպատոս , իմ սրտիս խոր
վերքերը ձեզ յայտնելու և նոյն ցաւերուս բուն իսկ աղ
բիւրներն ցոյցնելու անհերքելի փաստերով . և թէ մեթ
կամ անհասկանալի բան մը մտայ , չնորհք ըրէք ասա
ցէք , քանի որ դուք յօժար էք ըսել և ես յօժարագոյն եմ
տեղեկացուցանել ձերդ յարգութիւնն , որքան կարեւր :

« Մեծապէս չնորհակալ եմ , ըսաւ Պ . Հիւպատոս ,
որ ինձ օրինաւոր տեղեկութիւններ տուիք . երբէք չեմ

տեղեկարար որոշուեցաւ որ իրմէ այդ մասին բացատրու
թիւն պահանջուի » :

Սահմանագրութեան օրագրոյն Լատին 24 և 27
թուոց մէջ Գաւառէրը շոյէ զորի է վերնադրով և
Գիւնիս ստորագրութեամբ հրատարակեալ երկարօղ
ուածէ մը հետեւեալ տողերը կը քաղեմք . զորս մեք
ցաւօք սրտի կարգացինք , և տարակոյս չունինք թէ
միևնոյն ցաւը պիտի զգայ իւրաքանչիւր ազգաւոր ըն
թեցող : « Բայց և այնպէս ներքին է մեզ հաւատալ
թէ քիչ մը չափազանցութիւն կայ այս գրուածոյն մէջ :

« Մարդոյն սիրալ որ մէն մի անգամայ կենդանու
թեան աղբիւրն է , եթէ առողջ և կենդանի լինի ,
բնական է որ միւս անդամներն ևս կենդանի և առողջ
կը լինին . իսկ ընդհակառակն՝ եթէ հիւանդ և ախ
տացեալ , անդամներն ևս հիւանդ կը լինին » : Գաւա
ռացիք հիւանդ են , տղէտ են , խաւարի մէջ են .
արդեօք իրենց սիրտը առողջ է . իրենց կենդանու
եղող Պօլսոյ կամ Պօլսեցիք պիտուն և լուսաւորեալ
են . (ամենէն մեծ դիտութիւնը կամ լուսաւորութիւնը
աստուած դիտութիւնն է և անձին ճանաչողութիւնը)
այս հարցմանը լուծման մէջ է գաւառաց վերահեղա
նութեան յոյսը : Եւ առանց ուշ գնելու այն ամեն
դրուատեաց և ամուլ կեցեցեաներուն՝ որ զՊօլսեցին
զոհացողից յառաջդիմութեան մը մէջ կը հոգեկեն ,
և առանց ակնադիտեան կամ վարանման կըսեմ թէ
Պօլսեցիք գաւառացիներէն աւելի հիւանդ են , ան
դամաւորեալ են (բացառութիւնք կան) . վասնզի
Պօլսեցիք կենդանի և ընթացից մէջ այնպիսի թերու
թիւններ կան՝ որք ամենէն զԼատինաց ճանաչող
մարդկանց կենաց , վարուց և բարուց մէջ չեն տես
նուիր . ընտանեկան կենաց մէջ փոխանակ սրբազան
հաւատարմութեան , զազիր անհաւատարմութիւնը
կը տիրէ . յարգանքն ու պատկառանքը մեծ մասամբ
ջնջուեր են . (բացառութիւնք կան) և պարկեշտութիւնը
անդարձ կերպով քիչ բարեաւ ըսած է : Եւ աս ամեն
վիշտերը տգիտութեան ծնունդն են : Պօլսոյ մէջ է
ղած դպրոցաց շատութիւնը՝ Պօլսեցիներուն լուսաւո
րութեանն ու յառաջդիմութեանը ապացոյց չէ , և
մանաւանդ ըստ իս առաւելութիւն մը չունի գաւա
ռաց մէջ եղած 1-2 դպրոցէն . քանի որ այն յար
կերուն մէջ կարեւորագոյնէն աւելի կարեւորին հոգ
կը տարուի , քանի որ այն դպրոցներէն փոխանակ ճըշ
մարիտ մարդիկ յառաջ դառու՝ կապիտալիստ(1) յառաջ
կուգայ , քանի որ սրտի մշակութեանն աւելի մտքի

(1) Մարդը կապիկն սերած կամ կապիկին իբր կա
տարեյազոյցը բնիկնող կապիկամու իմաստակներ եւս
կը գտնուին ազգին մէջ :

ուղեր՝ որ դուք Լատին կրօնաւորներէն զրկանք կրէք .
բայց միանգամայն կը ընդդրուի՝ եթէ այսպէս գծու
թիւններ պատահին , դուք ուղղակի Գաղղիոյ հիւպա
տոսին զիմք . նա կարող է զանոնք զպակ ձեր իրաւ
ունքները անբռնաբարիկ ընել , և դուք 'ի խաղաղու
թեան կը մնաք :

« Պ . Հիւպատոս , ըսաւ սրբազան Պատրիարքը , դուք
բարեմտութեամբ շատ գեղեցիկ կը խօսիք . մանաւանդ
թէ գործոց սկզբանը տեղեկութիւն չունենալով՝ կը կար
ծէք թէ մենք այդ մարդավայլ և քրիստոնէական իս
ղադասութեան պարտաւորութիւնները կատարած
չեմք . ներում չնորհեցէք ինձ ուրեմն , որ այդ կէտն ալ
լուսաբանեմ ձեզ . և այն ատեն քաջ պիտի հասու ըլլաք
թէ մեք մեր կողմէն երբէք բան մը պակաս թողած չեմք .
արդեօք կը կարծէք որ այդպիսի պարագաներու մէջ ձեր
Պ . Հիւպատոսին գիմած չեմք . կրնամ նոյն իսկ Պ .
Հիւպատոսին մէկ ամենաաւերելի բարեկամին վկայու
թեամբն ստուգել թէ հարկ եղածը ըրած եմ լիովին :

« Բայց երբ ձեր հիւպատոսները մեր իրաւացի աղա
չանք չեն լսեր . մեր իրաւանց յախճատութեան կը
թողաւորեն , և ոչ այսչափ միայն , այլ շատ անգամ ի
րենք նոյն կրօնաւորներէն գրգռու անձամբ ձեռնամուխ
կը լլան այսպիսի չարեայ պատճառ ըլլաւ , և իրենց վը
րայ գտնուած իրենց տէրութեան պաշտօնի ազդեցու
թեամբ կը յարձակին իմ ազգային իրաւունքս ոտնակոյ
նելու ամենայն դրութեամբ , ուրեմն Պ . Հիւպատոս ,
որո՞ւ պէտք է դիմեք այն ատեն երբ նոյն զրկանքներուն
ձեր հիւպատոսները գործիք կը լլան , կաղաչեմ ցոյց տը
ւէք ինձ և մեծապէս ալ չնորհակալ պիտի ըլլամ՝ ձեզմէ .
(այս խօսքերը արտասանելու միջոցին Ս . Պատրիարքին
գոյնն այլափոխուալ էր , աչքերէն արտաստուաց կաթիլ
ներ կը հոսէին և սաստիկ եւանդով կը խօսէր) . նոյն (Եւ

մշակութեան հոգ կը տարուի . մէկ խօսքով՝ քանի որ
դպրոցները փոխանակ ճշմարիտ Հայեր առաջ բերե
լու , օտարամուլ իմաստակներ կը վիճեն . Եւ աս ամեն
դատարարաց անբաւականութեան և մշակեալ սրտի
տէր չըլլալուն պտուղն է :

« Տղիտութեան ծնունդ է հորաւորութիւնը՝ որ շատ
ընտանիքներ թշուառութեան ճիրաններուն կը մատ
նէ և աղիողորմ արտասուաց մէջ կը խեղդէ . նմանա
պէս անպարկեշտ սէքսէինս ու պըստիկ , որ մարդու
իսկական արժանաւորութիւնը կը նսեմացնեն : Տղի
տութեան ծնունդ է օտարաւորութիւնը՝ որ ազգային
ամբողջութիւնը կը ծայրատէ : Տղիտութեան ծնունդ
է օտարին մոլութեանց և թերութեանց հետեւելու
կապիկան յապիտութիւնը :

« Հայկական խառնուածքին անսովոր այս նորամուտ
յատկութիւններն ազգին վիճակն անդամաւորեալ են ,
որ բնաւ յառաջադիմելու յոյս չտար . այս ընթացքով
և այս կեանքով՝ մեր ազգին անունը ևս ազան կամ
անազան (սորոց , Սարայ և այլոց նման պատմու
թեան մէջ միայն պիտի յիշուի . պատմական ազգ մը
պիտի ըլլայ հսկայ Հայ ազգը . Գուցէ կարծողներ
ըլլան՝ թէ կը զառանցեմ , սակայն կըսեմ անոնց՝ որ
եւ միայն չեմ խօսողը կամ զառանցողը , այլ դա
րաւոր փորձերը ինձ հետ բարձրագոյն ձայնի կը խօ
սին : Բայց յայտնաւէ վկայ են ըսածներուս մանա
ւանդ աւօրեայ փորձերը . աղքատութեան և չքաւո
րութեան բազուկներն օրըստօրէ կը ծանրանան մեր
ազգայնոց վրայ . հարուստը իւր մեծաքանակ գումարը
շաղկապեալ և անխորհրդաբար վատնելով՝ քիչ ա
տնուան մէջ մօխրոց վրայ կը նստի , կամ ինքնըզինքը
ծովամայն կընէ , և միջին աստիճանի մարդիկ առ
երեւոյթս դէթ հարուստին հաւասարելու կոյր եռան
դէն մղուելով՝ միևնոյն անձողպարելի անդունդին
մէջ կը դահալիճին . վասնզի տգիտութեան շղթանն
ըով կաշկանդուեր են , վասնզի ճշմարիտ լուսոյ ճա
ռագայթներէն զուրկ են :

« Եւ թէ այս անեղ բաւղեն ելլելու ճիգ և ջանք չը
նենք , ապաղայ սերնդեան վիճակն ևս քան զեւ ա
ղետալի է : Եւ թէ չփութանք ճշմարիտ լուսոյ գէնքե
րով զինուիլ , խաւարին յարուցած պատերազմին մէջ
խապառ գերի պիտի լինինք մեր դարաւոր ոսոխին ,
աղիտութեան : Եւ թէ Լատինացի սորբ սիրով
չըրհաւորենք մեր երջանիկ նախահարց պէս , այս
ճակատամարտին մէջ այնպիսի զոհ մը պիտի տանք ,
զոր մեր հայրերն իրենց արեամբ և իրենց կեանքով
պաշտպանեցին մեզ աւանդելու համար . այս թան
կազին զոհ մը երկնային կրօնքն է » :

ձեր հիւպատոսներն են՝ որ Լատին կրօնաւորաց ձեռքը
գործիք ըլլալով՝ մեզ այսքան աղէտներ կը պատճառեն .
նոյն իսկ ձեր հիւպատոսն է՝ Պ . Հիւպատոս՝ երբ տարի
առաջ Եւրպայոս գտնուած ատենս իմ ազգային վանուցս
դուռը տէրութեան կանոնաւոր զօրքը բերողը , իմ սուրբ
եկեղեցւոյս դուռը զալթիլներ կայնեցնողը , պաշտօնա
կան հանդերձով եկողը և պաշտօնական աթոռ բերողը
Պերլապէս իրեն ազդեցութեամբն էր նոյն օրը իմ կրօն
քը՝ և սուրբ անարատ եկեղեցիս այսպանկով և նախա
տեղով Լատին կրօնաւորաց քարոզ տալը : Այսպէս բան
պատահած չէր երբեք բարբարոս ազգերէն անգամ :
Այսքան աղէտներու պատահած ատենս որո՞ւ պէտք էի
դիմել : Ներքեցէ Պ . Հիւպատոս , թէ պէտք կրօնքով քրիս
տոնեայ եմք , որով և բոլոր քրիստոնէից և քրիստոնեայ
թաղաւորաց հետ հաւատով միացեալ , այսու ամենայնիւ
օսմանեան մեծագոր տէրութեան հպատակն եմք և բարե
խնամ թաղաւորիս բարիքն է որ կը վայելենք աղղովին :
Եւ իմ տէրութեանս վրայ վստահ եմ , որ միշտ իբրեւ
հայր կը գլխաւոր իմ համայն աղղիս վրայ . և քաջ կը ծանա
չէ նա փորձով՝ Հայոց ազգին հարազատութիւնն և հա
ւատարմութիւնն և իմ ձեռքս գտնուած բոլոր սեպ
հակառակութիւններս անոր կը վերաբերին և նա ինքն իմ
աղղիս հաճութեամբը և իւր ձեռագիր բարձր հրովար
տակովը ինձ յանձնած է սոյն սեպականութիւնները ,
պատուիրելով՝ որ անոնց վրայ հսկեմ , անոնցմէ իրեք
բան մը չիւրանցեմ , և այլն : Զեր Պ . Հիւպատոսը Ե
զիպտոս եղած ժամանակս պարտաւոր էր գոնէ մարդու
թեան օրէնքը լեցնելու համար իմ իրաւունքիս հսկել
նա ոչ թէ միայն չիւրանք զայս , այլ Լատին կրօնա
ւորաց ականջ դնելով՝ կուգէր զիս իմ տէրութեանս աչ
քին կոտկածելի ցոյցնել :

(Պիտի շարունակուի) :

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐՇԱԼՈՒՍՈՅ ԵՐԱՐՈՏԵՂՆ